

Prudentius kresťanským Pindarom alebo Príbeh jedného literárnovedného klišé?¹

■ LAURA PACHEROVÁ (Praha)

Na Vianoce roku 1523 daroval Erasmus Rotterdamský svojej obľúbenej žiačke Margaret (More) Roperovej komentár ku dvom Prudentiovým hymnom (11 a 12) zo zbierky *Cathemerinon*,² v ktorom nazýva Prudentia „svojím Pindarom“.³ V roku 1564 Theodor Pulmann (Poelmann), nemecký filológ z Kranenburgu v Severnom Porýní-Vestfálsku, v predhovore k vydaniu Prudentiových hymnov dúfa, že Franciscus Balsanus Brugensis prijme „nášho Prudentia, kresťanského Pindara, *benevolo animo*“.⁴ Ich súčasník, brandenburský humanista Caspar Barthius, nazýva Prudentia zase božským Pindarom („*divinum Pindarum*“).⁵ Hoci je možné, že Prudentius bol k Pindarovi prirovnávaný aj pred obdobím humanizmu, zdá sa, že až v 16. storočí sa táto predstava rozšírila a stala bežnou súčasťou Prudentiovho obrazu. A vlastne hneď na počiatku tohto fenoménu nie je jasné, na základe čoho to tak bolo: ako sme videli, ani jeden z troch zmienených humanistov necíti potrebu toto prirovnanie akokoľvek vysvetliť či komentovať.

¹ Článok vznikol za podpory interného grantu Filozofickej fakulty Univerzity Karlovej v Prahe *Stopy Pindarových Vítězných ód v Prudentiově hymnické tvorbě a Horatiův vliv z pohledu sekundární literatury – kritické zhodnocení*, číslo projektu: 224114.

² DEMERS 2005, str. 3.

³ „*Pindarum suum*“, citované podľa: CHARLET 1982, str. 78, pozn. 103.

⁴ „*Pindarum christianum*“, cf. THEODORUS PULMANNUS, *Aurelius Prudentius Clemens Theodori Pulmanni Cranenburgii, et Victoris Giselini opera, ex fide decem librorum manuscriptorum, emendatus et In eum, eiusdem Victoris Giselini Commentarius*, nepaginované, Antverpiae 1564, citované podľa exemplára uloženého v Moravskej zemskej knižnici v Brne.

⁵ Cf. ANTONIUS ERASMUS KANTECKI, *De Aurelii Prudenti Clementis genere dicendi quaestiones*, Monasterii 1874, naposledy videné na <http://www.archive.org/stream/deaureliiprudent00kantgoog#page/n3/mode/1up> dňa 27. 10. 2010.

Tento rozpor – na jednej strane bežné asociovanie oboch básnikov, na druhej strane absencia potreby toto spojenie akokoľvek vysvetliť – sa však neobmedzuje len na humanistickú literatúru, ale nájdeme ho v literárnohistorickom bádanií dodnes.⁶ Cieľom tohto článku je zistiť, aké dôvody vedú bádateľov k takému častému spájaniu oboch básnikov a či je možné považovať ho za oprávnené. Prirovnania sa opierajú o podobnosti dvoch kategórií. Do prvej patria tie, ktoré sa zakladajú na obsahovo-formálnej paralele, ktorú je možné zhrnúť pod označenie „pindarovský hymnus“. Na ich rozbor plynule nadväzuje kapitola o Horatiovi ako o možnom sprostredkovateľovi Pindarovo diela. Druhú kategóriu tvoria názory, ktoré vychádzajú z tematickej paralely, teda vychádzajú predovšetkým z obsahovej stránky diel oboch autorov, a za ktorou nasleduje rozbor otázky priamej recepcie Pindara u Prudentia.

1. Obsahovo-formálna paralela: „pindarovský hymnus“

Niektoré prirovnania Prudentia k Pindarovi odkazujú na paralelu týkajúcu sa obsahu aj formy ich diel a, ako som spomenula vyššie, je ich možné zhrnúť pod generické označenie „pindarovský hymnus“. Toto označenie v sebe skrýva niekoľkých špecifických čít, ktorými je Pindarova hymnická tvorba charakteristická a ktorými sa od tvorby ostatných básnikov odlišuje. Najdôležitejšie z nich sú prepájanie lyrických a epických prvkov, formálna výstavba hymnu a tzv. „pindarovský skok“.

⁶ Napríklad v *Encyklopedii antiky* sa v hesle venovanom Prudentiovi píše: „Pro vzletnost slohu a mistrovství v lyrických strofách bývá nazýván ‚křesťanským Pindarem‘“ (*Encyklopedie antiky* 1973, str. 509). Akýsi motív pre porovnanie je síce uvedený, ale autor hesla svoj názor vyjadril pomerne všeobecnými termínmi, ktoré ďalej nešpecifikuje. Viď tiež pasáž u D. B. Amatu, ktorý ešte na počiatku 21. storočia píše o Prudentiovom štýle jednoducho ako o „pindarovskom“, opäť bez bližšej špecifikácie: „*Stilus ‚medius‘ Horati, ‚pyndaricus‘ et tragicus exhibetur, more Senecano*“ (AMATA 2000-2007, str. 201, citované podľa www.geocities.com/blas3/letter/let_2.doc). Z podobne vágneho užitia tohto spojenia môže podozrievať aj Roberta Levinea, ktorý vo svojom článku k Prudentiovmu hymnu cituje Jeana Louise Charleta, ktorý si termín prirovnávajúci Pindara k Prudentiovi požičiava od poľského bádateľa Mieczysława Brożeka: „*Another Prudentian text in lyric measures, the Cathemerinon XII provoked Jean-Louis Charlet to speak of the mixture of lyric, allegorical, epic, tragic, and idyllic elements, producing what he calls, borrowing Brozek’s term, a Pindaric quality*“ (Brožek venoval tejto problematike dvojdielnu štúdiu: MIECZYSLAW BROŻEK, *De Prudentio – Pindaro Latino*, pars prior, Eos 47, 1954, str. 107-141, a *De Prudentio – Pindaro Latino*, pars posterior, Eos 49, 1961, str. 123-150.)

1.1 Prepájanie epických a lyrických prvkov

Do svojich básní, ktoré sú v zásade lyrické, vkladá Pindaros často mytologické príbehy väčšieho rozsahu. Tieto epické „digresie“ sa v jeho lyrickom diele vyskytujú skoro systematicky, sú dôležité pre celkový zmysel básne a spravidla tvoria jej centrálnu časť, čo podtrháva ich dôležitosť. Príkladom takéhoto epického príbehu v lyrickom kontexte je napríklad pasáž o narodení Athény z Diovej hlavy v básni venovanej rohovníkovi z Rhodu (*O.* 7,32-38):

„τῶ μὲν ὁ Χρυσοκόμας εὐώδεος ἐξ ἄδύτου ναῶν πλόον
εἶπε Λερναίας ἀπ’ ἄκτᾶς εὐθὺν ἐς ἀμφιθάλασσον νομόν,
ἔνθα ποτὲ βρέχε θεῶν βασιλεὺς ὁ μέγας χρυσέαις νιφάδεσσι πόλιν,
ἀνίχ’ Ἀφαιστοῦ τέχνησι
χαλκελάτῳ πελέκει πατέρος Ἶθθαναία κορυφὰν κατ’ ἄκραν
ἀνορούσαισ’ ἀλάλαξεν ὑπερμάκει βοᾶ:
Οὐρανὸς δ’ ἔφριξέ νιν καὶ Γαῖα μάτηρ.“⁷

Pindaros báseň začína vymenovávaním, koho všetkého chce v nej osláviť, až sa dostane k príbehu o Tlépolemovi. Ten kedysi v Tírynthe v hneve zabil človeka a šiel sa vo svojej bezradnosti poradiť do Delf. Tam mu Apolón poradil, aby sa plavil na Rhodos. Pri tejto príležitosti Pindaros rozpovie v pár veršoch mýtus, ktorý je s týmto ostrovom spätý, čím k básni pôvodne lyrickej pridáva aj epický rozmer.

U Prudentia je možné nájsť paralelu k tomuto Pindarovmu postupu v nahradení mýtu biblickým príbehom. Ako Pindaros mieša lyrické prvky s epickými práve zapojením mýtického príbehu, tak aj Prudentius, podľa niektorých bádateľov, robí dlhé biblické príbehy niekedy naozajstnými „epickými digresiami“⁸. Nemecký literárny historik A. Baumgartner priamo hovorí, že biblické príbehy majú u Prudentia podobnú funkciu, akú mal mýtus v Pindarových ódach.⁹ Podľa H. J. W. Tillyarda vyjadruje Prudentius, podobne

⁷ „Kázal, aby plul k ostrovu Rhodu, do země omývané mořem, tam, kde zasněžil město bůh Zeus zlatými vločkami tenkrát, když mu Héfaiostos, nebeský kovář, rozštěpil skráň, když mu z hlavy vyskočila Athéna. Zavýskla hlasitě a Gáia s Úranem užasli.“ (Pre českú verziu Pindarových veršov používam preklad J. ŠPRINCLA: PINDAROS, *Olympijské zpěvy*, Praha: Rezek 2002.)

⁸ Ale nie všetky biblické epizódy majú epický charakter – cf. CHARLET 1982, str. 157.

⁹ BAUMGARTNER 1905, str. 158: „Die Anschaulichkeit, mit welcher das Fasten des Elias, des Moses, Johannes’ des Täufers, der Niniviten und Erlösers selbst gezeichnet ist, gibt ihm einen kräftigen epischen Zug wie Mythos den pindarischen Oden.“

ako Pindaros, naratívne pasáže lyrickou formou.¹⁰ Prudentius podľa neho obratne narába so *Starým a Novým zákonom* ako so zdrojom epického materiálu, čo sa podobá Pindarovej obratnosti v použití epických formúl.¹¹

S Tillyardom a Baumgartnerom sa v tomto bode zhodnú aj ďalší bádatelia, ako napríklad Maria Lühken, ktorá tvrdí, že Prudentiove básne v zbierke *Cathemerinon* sú vystavané okolo biblického jadra, a Biblia tak určitým spôsobom nahrádza mýtus antickej lyriky.¹² Obyčajne sú biblické epizódy v *Cathemerinon* celkom rozsiahle, mávajú bežne okolo štyridsať veršov (a niekedy aj omnoho viac), ako je to vidno napr. v *cath.* 3,96-130, ktoré obsahuje rozprávanie o hriechu, *cath.* 4,37-72 rozpráva o Danielovi v jame levovej, v *cath.* 5 je vo veršoch 31-137 dlhý príbeh s alúziami na Červené more, v *cath.* 7,26-140 Prudentius píše o pôste Eliáša, Mojžiša, Jána Krstiteľa a ďalších, a v *cath.* 9,10-71 spomína Kristove zázraky a jeho zostup do podsvetia.¹³

1.2 Formálna výstavba

Druhým charakteristickým rysom „pindarovského hymnu“ je jeho typická formálna výstavba. Pindaros začína svoju báseň invocáciou bohov a modlitbou, pokračuje detailami o víťazovi, jeho rodine a rodnom meste, potom rozpráva krátky príbeh viac-menej súvisiaci s danou príležitosťou, vracia sa späť k víťazovi a končí opäť modlitbou.¹⁴ Podobne ako u Pindara, aj u Prudentia môžeme nájsť ustálenú výstavbu básne, založenú na počiatočnej invocácii Boha, ktorá pokračuje detailami o mučeníkovom živote, prípadne mesta, z ktorého pochádzal alebo kde podstúpil mučenícku smrť. Po týchto zmienkach nasleduje príbeh, ktorý sa k danej situácii vzťahuje väčšinou tematicky a ktorý býva často vzatý z Biblie. Báseň sa potom vracia späť k mučeníkovi a končí sa opäť oslovením Boha. E. K. Rand uvádza niekoľko konkrétnych rysov, ktorými mu Prudentiove hymny pripomínajú Pindara, pričom poukazuje práve na spomenutú cyklickú kompozíciu jeho básní.¹⁵

¹⁰ TILLYARD 1958, str. 192-195: „*Like Pindar, he can give a narrative in a lyrical form (Horace had done this successfully in the Hypermetra ode)...*“

¹¹ *Ibid.*: „*He (Prudentius, pozn. aut.) owes most to Virgil, but we feel that he breaks new ground, not only by exploration of the Old and New Testaments as a source of epic material, but also by his treatment and choice of words.*“

¹² LÜHKEN 2002, str. 203-204.

¹³ Príklady vzaté z LÜHKEN 2002, str. 204.

¹⁴ NORWOOD 1945, str. 72.

¹⁵ RAND 1920, str. 80: „*Moreover, these hymns (Cath.) are in their entire framework pagan. They suggest Pindar, who will begin a hymn with an invocation, tell*

1.3 Tzv. „pindarovský skok“

Posledným špecifickým prvkom Pindarových hymnov, na ktorý sa odkazuje v súvislosti s Prudentiom, je tzv. „pindarovský skok“¹⁶. Pindaros vo svojich básňach využíva verše, ktoré niektorí bádatelia¹⁷ považujú za kľúčové, pretože v nich sumarizuje etický alebo filozofický princíp, ktorý predtým v básni už obsiahol. Tieto kľúčové verše majú v básni dôležité postavenie, nachádzajú sa presne na švoch dvoch častí, ako napríklad medzi pasážou obsahujúcou oslavu olympijského víťaza a pasážou obsahujúcou mytologický príbeh vzťahujúci sa k deju. Vďaka takýmto kľúčovým veršom robí Pindaros prechody medzi jednotlivými pasážami celkom úhľadne.¹⁸ Tento „pindarovský skok“ môžeme sledovať napríklad v prvom olympijskom speve, ktorý sa začína oslavou samotných olympijských hier, v rámci ktorých oslavuje aj ich víťaza Hieróna spolu s jeho koňom, až sa dostane opäť k Olympii, v ktorej Hierón zažiaril (*O.* 1,23): „... λάμπει δέ οί κλέος ἐν εὐάνορι Λυδοῦ Πέλοπος ἀποικίαι“¹⁹. Nazvaním Olympie ako „Pelopovho mesta“ si Pindaros vytvoril príležitosť spomenúť mýtus o Pelopovi, ktorú ihneď využíva (vs. 25-27): „τοῦ μεγασθενῆς ἐράσσατο Γαίαχοχος Ποσειδάν, ἐπεὶ νιν καθαροῦ λέβητος ἔξελε Κλωθῶ, ἐλέφαντι φαίδιμον ὤμον κεκαδμένον“.²⁰ Ale po týchto pár veršoch celkom plynulo prechádza ku gnómickej formulácii (vs. 28-29): „ἦ θαύματα πολλά, καὶ πού τι καὶ βροτῶν φάτιν ὑπὲρ τὸν ἀλαθῆ λόγον δεδαίδαλμένοι ψεύδεσι ποικίλοις ἐξαπατῶντι μῦθοι“.²¹ Potom sa Pindaros opäť vracia k mýtu (vs. 30): „Χάρις δ' , ἄπερ ἅπαντα τεύχει τὰ μείλιχα θνατοῖς, ἐπιφέρεισα τιμὰν καὶ ἄπιστον ἐμήσατο πιστόν ἔμμεναι τὸ πολλὰκις ἀμέραι δ' ἐπίλοιποι μάρτυρες σοφώτατοι“.²² Na túto pasáž nadväzuje jednoveršovým moralizujúcim súhrnom, po ktorom pokračuje

a myth to illustrate a point or honor the god, and pass on into the general and the ideal.“

¹⁶ „*Bond pindarique*“, cf. napríklad CHARLET 1982, str. 158.

¹⁷ Vid' napr. HIGHBARGER 1935, str. 226.

¹⁸ HIGHBARGER 1935, *ibid.*

¹⁹ „Září věhlasem a ctí v hrdinném kraji, v té lýdské osadě, v městě Pelopově.“

²⁰ „Mocný pán vod, Poseidón, bůh vod s trojzubcem, Pelopa poctil přízní, když ho Klóthó, jež přede osudnou niť, vyňala z lázně. Hoch měl lopatku ze sloně, jasně zářící.“

²¹ „Plný divů je svět. Pověsti však lžou, častokrát zkrucují skutečnost, zdobí ji smyšlenkami a lží.“

²² „Půvabná Charitka, božská dárkyně krásy, přináší lidem čest. Dovede udělat z nevěrohodné věci věrohodnou. A přeče o tom, co přijde, svědčí nejlíp příští dny.“

prerozpráváním mýtu (vs. 35): „ἔστι δ' ἄνδρῖ φάμεν ἑοικὸς ἀμφὶ δαιμόνων καλὰ· μείων γὰρ αἰτία“.²³

U Prudentia biblické príbehy niekedy prechádzajú do exkurzu a ako také predstavujú prerušenie vzhľadom na predchádzajúci verš. K prechodu medzi časťou hymnu, ktorá biblickému príbehu predchádza, a samotným biblickým príbehom dochádza spôsobom, ktorý je tiež takmer nepostrehnuteľný a veľmi prirodzený. Prudentius teda – napr. podľa G. Boissiera – celkom jasne postupuje „pindarovskými skokmi“.²⁴ Príklad takéhoto „pindarovského skoku“ môžeme nájsť aj v Prudentiovom hymne o pôste (*cath.* 7). Na úvod básnik vyzýva Krista, aby bol prítomný tejto „posvätej zdržanlivosti“²⁵, ktorú ďalej vyzdvihuje ako najčistejší rítus, lebo z nášho srdca a tela vyháňa všetky neduhy, a tak poráža náš hanlivý apetít a pôžitkárstvo. Ďalej vyzýva čitateľov, aby držali na uzde túžby tela a nechali v sebe vyniknúť čistú múdrosť, pretože s prebudeným úsudkom bude ich duch slobodný, bude vidieť celkom jasne a lepšie sa modliť. Nasleduje zmienený „pindarovský skok“: veršom 26 začína Prudentius naratívnu pasáž, a to hneď menom Eliáša: „*Elia tali crevit observantia...*“²⁶, a pokračuje príbehom o pôste tohto proroka. Uvádza ho ako prvé z exemplí a ostatné príbehy už naň ľahšie nadväzujú. Prechod medzi úvodnou a naratívnu časťou tak vyznieva veľmi nenásilne a plynulo, čo môže pripomínať práve podobnú štylistickú ľahkosť Pindara.

1.4 Horatiova úloha

V tomto bode sa ponúka otázka, či sú vyššie konštatované paralely medzi oboma básnikmi výsledkom náhody (čo sa nezdá byť pravdepodobné) alebo úmyselné napodobeniny – a v prípade, ak sú vedomé, či sa Prudentius inšpiroval gréckym textom Pindarových básní priamo, alebo nepriamo, cez nejakého sprostredkovateľa. Táto druhá otázka je zrejme zložitejšia ako prvá. Pri našom stave znalostí o neskorej rímskej kultúre nie sme totiž schopní jedno-

²³ „Lidé smějí mluvit o bozích jen krásně. To není hřích, tím jen zmenšuje člověk tíhu všech svých vin.“

²⁴ BOISSIER 1891, str. 114, citované podľa: BROŽEK 1954, str. 129, pozn. 80: „... Prudentium animadvertit tanta cum libertate ac facilitate ab aliis rebus ad alias transire totiensque a re digredi ac tamquam insistere nec argumentum continuo tenere evolvere, ut hymni eius Pindari carmina nobis etiam invitis in mentem adducant.“

²⁵ „Castis parsimoniis“, v. 3.

²⁶ „Tolkou striedmostou zosilnel Eliáš...“ (Preklady z Prudentia pochádzajú od autorky.)

značne rozhodnúť, aké boli Prudentiove znalosti gréčtiny – podobne ako si nie sme istí pri radu intelektuálov neskorého Ríma. Musíme preto hľadať inú cestu, ktorou sa mohol Prudentius k Pindarovmu dielu dostať. Ako zaujímavý sprostredkovateľ sa ponúka Horatius, ktorého znalosťou je Prudentius známy²⁷ a ktorý zase čerpal z Pindara, ako aj sám píše.²⁸ Túto hypotézu podporuje aj Charlet,²⁹ podľa ktorého je Prudentiova znalosť gréckeho básnika pravdepodobne školská, pretože Prudentius musel v škole poznať Pindara vo vzťahu k niektorým Horatiovým ódam.

1.4.1 Pindaros – Horatius – Prudentius

Lexikálne a formálne responzie, aké je možné nájsť medzi Pindarom a Horatiom a medzi Horatiom a Prudentiom, sa mi medzi Pindarom a Prudentiom nepodarilo vystopovať a ani dostupná sekundárna literatúra jasné paralely tohto druhu neuvádza. Napriek tomu sa mi však podarilo nájsť aspoň čiastkové spoločné obrazy a témy, ktoré sa u všetkých troch autorov prelínajú, hoci cez viaceré básne. Tej najmarkantnejšej z nich sa budem venovať v nasledujúcom paragrafe.

1.4.2 Téma *virtus* a motív vstupu do neba (PIN. O. 2 a N. 5, HOR. *carm.* 3,2 a PRVD. *perist.* 1)

Jednou z tém, ktoré by mohli tvoriť spojnicu medzi všetkými troma autorami, je téma cnosti či statočnosti (*virtus*, ἀρετή). Horatius vyzýva mladého muža, aby sa otužil vo vojne a udatne bojoval, lebo zomrieť za vlast je krásne (*carm.* 3,2,13): „*Dulce et decorum est pro patria mori.*“³⁰ Vo verši 25 Prudentius píše: „*Hoc genus mortis decorum, hoc probis dignum uiris.*...“³¹ a o pár veršov neskôr dopĺňa (verš 28): „*Pulchra res ictum sub ense persecutoris pati.*“³² Týmito slovami, obsahujúcimi v sebe kľúčové výrazy *decorum* a *mors*, Prudentius pomerne zrozumiteľne odkazuje na Horatia a túto alúziu ešte vo verši 51 potvrdzuje: „*dulce tunc iustis cremari, dulce ferrum*

²⁷ Horatiovské alúzie u Prudentia podrobne uvádza HERMANNUS BREIDT, *De Aurelio Prudentio Clemente Horatii imitatore*, Heidelbergae 1887.

²⁸ Vid' *carm.* 4.2 alebo napr. HIGHBARGER 1935.

²⁹ CHARLET 1982, str. 79.

³⁰ „Smrt za vlast je vždy krásna a vznešená!“ (Českú verziu Horatiových veršov citujem podľa prekladu *Vavřín a réva*, preložil R. MERTLÍK a J. POKORNÝ, Praha: Odeon 1972.)

³¹ „Tento spôsob smrti je ozdobou, takýto spôsob je hodný dobrých mužov.“

³² „Krásna vec je strpieť ranu z meča prenasledovateľa.“

perpeti.³³ Jeden rozdiel je však zreteľný: u Prudentia sa s vojenskou tematikou stretávame predovšetkým v prenesenej rovine, s vojenstvom duchovným – duchovným bojom, v ktorom mučeník prijíma rolu *miles Christi*³⁴. Priamy prechod od vojaka k mučeníkovi (a teda prepojenie priameho a preneseného užitia tematiky boja) môžeme sledovať práve v *perist.* 1, v hymne venovanom bývalým vojakom Emeteriovi a Chelidonovi, ktorí sa vzdali vojenskej služby, aby mohli slúžiť Bohu.

Oboch básnikov, Horatia i Prudentia, naopak spája, že *virtus* označujú ako prostriedok, ktorý otvára cestu do neba. U Horatia je táto cesta otvorená pre tých, pre ktorých nie je smrť prekážkou (HOR. *carm.* 3,2,17-22): „*Virtus, repulsae nescia sordidae / intaminatis fulget honoribus / ... Virtus, recludens inmeritis mori / caelum, negata temptat iter via.*“³⁵ Horatius tak poskytol obraz veľmi dobre aplikovateľný na kresťanského mučeníka, ktorého na ceste za Kristom nezastaví ani smrť, a podľa Roberta³⁶ Prudentius vojenskej cnosti ospievanej Horatiom dal len kresťanskú interpretáciu, ktorá sa ponúkala. U Prudentia je v *perist.* 1 cesta do neba otvorená prostredníctvom mučeníckej smrti, čo je v zhode s interpretáciou pasáže u Horatia, pretože aj v tomto prípade je nebo otvorené len pre tých, ktorí sú ochotní podstúpiť smrť: „*Illa laus occulta non est nec senescit tempore / missa quod sursum per auras evolarunt munera / quae viam patere caeli praemicando ostenderent.*“³⁷ Cestu do neba pre spravodlivých spomína aj Pindaros, avšak v jeho poňatí sú „nebo“ ostrovy blažených, ako to môžeme vidieť v *O.* 2,75-78: „ὄσοι δ' ἐτόλμασαν ἔστρις / ἐκατέρωθι μείναντες ἀπὸ πάμπαν ἀδίκων ἔχειν / ψυχάν, ἔτειλαν Διὸς ὄδῶν παρὰ Κρόνου τύρσιν: ἔνθα μακάρων / νᾶσον...“³⁸

Všetci traja básnici sa teda zhodujú, že k tomu, aby sa človek dostal do neba, treba splniť určité podmienky. U Horatia je nebo otvorené tomu, kto si pre svoju statočnosť nezasluhuje zomrieť, u Prudentia musí byť ochota ju aj s mukami podstúpiť a podľa Pindara sa do neba dostane ten, kto ušetril svoju dušu nespravodlivosťou.

³³ „Pre spravodlivých je sladké podstúpiť smrť ohňom, sladké je železo zniesť.“

³⁴ *Perist.* 5,117.

³⁵ „Ctnosť nezná ono potupné slovo ne; ta září pouze pochvalou bez poskvrn... Ctnosť otvára nebe tým, ktorých smrť se netýká, a putuje po stezkách jí vyhradených.“

³⁶ ROBERTS 1993, str. 50.

³⁷ „Ona chvála nie je skrytá ani časom nestarne, pretože zásluhy sa vánkami vzniesli nahor a svojim leskom ukazovali, že cesta do neba je otvorená.“

³⁸ „Ale kto zde a kto tam, za hrobem, tŕikrát žil, bez hříchu, ten koná pouť, boží pouť, ke Kronovu paláci, k ostrovům blažených.“

2. Tematická a motívická paralela: športová metafora

Jeden z najčastejších dôvodov prirovnávania Prudentia s Pindarom, ktorý sa objavuje v sekundárnej literatúre, sa týka zbierky *Peristephanon*. Tento súbor lyricko-epických hymnov obsahuje, rovnako ako Pindarove *Olympijské spevy*, štrnásť básní, z ktorých každá je venovaná konkrétnej osobe, prípadne viacerým – u Pindara to sú vífazi atletických pretekov, u Prudentia konkrétni, najmä hispánski svätci (napr. prvý hymnus je venovaný Emeteriorovi a Chelidóniovi z Calahorry, šiesty Fructuosovi, Auguriovi a Eulogiovi z Tarragony).

Podobnú motiviku, ktorú nájdeme u oboch básnikov, môžeme demonštrovať napríklad na motíve venca. Ten sa u Pindara objavuje celkom prirodzene: vífazi olympijských hier získaval olivový veniec ako symbol obrovskej slávy a prestíže, ktorú si vífazstvom vydobyl a ktorú prípadna oslava básnikom ešte zvýraznila. O tom, že veľký čin by mal byť ocenený vencom, píše Pindaros explicitne (*O.* 3,17): „... πιστὰ φρονέων Διὸς αἴτει πανδόκῳ / ἄλσει σκιάρων τε φύτευμα / ξυὸν ἀνθρώποις στέφανόν τ' ἀρετᾶν“.³⁹ Ten istý motív sa objavuje aj u Prudentia – veniec je však uňho len symbolickým označením odmeny, ktorú dostane mučeník za svoju preliatu krv (*perist.* 5,1-4): „*Beate martyr, prospera / diem triumphalem tuum, / quo sanguinis merces tibi / corona, Vincenti, datur!*“⁴⁰ S ďalšími motívickými paralelami je to trochu zložitejšie. U Pindara sú totiž motívy z oblasti športu vyjadrené zriedkakedy priamo a skôr bývajú evokované implicitne, napríklad už len samotnou témou jeho básní. Prudentius na druhej strane tieto športové motívy vyjadruje explicitne, čo je pochopiteľné, pretože oslava skutočných atletických výkonov nie je témou jeho básní. Športové motívy používa teda metaforicky, ako to môžeme vidieť aj v nasledujúcich pasážach na príklade termínu *palaestra*: „*Ventum ad palaestram gloriae, / spes certat et crudelitas, / luctamen anceps conserunt / hinc martyr, illinc carnifex*“ (*perist.* 5,213)⁴¹ a podobne aj v ďalšom úryvku: „*Noster et nostra puer in palaestra / arte uirtutis fideique oliuo / unctus horrendum didicit domare / uiribus hostem*“ (*perist.* 4,101).⁴² Výraz

³⁹ „Chťel pro Diův háj, chťel pro svatė hostinnė místo stinný strom, všem společný, který by dával věnce jako odměnu za velký čin.“

⁴⁰ „Blažený mučeník, dopraj zdaru svojmu vífaznému dňu, v ktorom ti je, Vincent, daný veniec, ako odmena za tvoju preliatu krv.“

⁴¹ „Prišli do zápasiska, kde sa bojuje o slávu, kde bojuje nádej s krutosťou a nazvájom zväzda boj na jednej strane mučeník, na druhej mučiteľ.“

⁴² „V našom zápasisku bol náš chlapec vycvičený umením cnosti a olejom viery, aby silami skrotil strašného nepriateľa.“

palaestra (pôvodne označujúci cvičisko, ktoré bolo súčasťou gymnázia) sa u Prudentia vzťahuje na miesto, kde došlo k mučeniu a poprave. V celku básne sa spája s ostatnými motívmi, a napomáha tak vytvoriť atmosféru naozajstného zápasu.

Medzi oboma básnikmi v tomto bode došlo k dôležitému posunu: Pindaros popisuje skutočný zápas alebo preteky, Prudentius športovú tematiku – podobne ako tematiku vojenskú, ako sme videli vyššie – používa v prenesenom význame, obrazne, na básnický opis svojej témy, ktorou je oslava kresťanských mučeníkov, a tak sa celý tento komplex motívov stáva metaforou. To však nie je Prudentiova inovácia. Základ pre toto metaforické užívanie termínov a obrazov spätých s hrami by sme našli už v Novom zákone⁴³ a neskôr tiež u kresťanských autorov, ktorí Prudentiovi časovo predchádzajú.⁴⁴ Prudentius tak v tomto ohľade nadväzuje na súčasť kresťanskej imaginácie, ktorá sa už predtým stala obvyklou. Preto nie je vôbec jasné, či treba túto tematickú podobnosť chápať ako dôkaz Prudentiovho priameho vzťahu k Pindarovi – tak isto totiž môže ísť len o plnšie uchopenie obrazov, ktoré mu poskytovala predchádzajúca kresťanská tradícia.

Okrem toho nájdeme medzi oboma básnikmi ešte jeden zásadný rozpor, ktorý sa týka poňatiu smrti a s ním súvisjúcej úlohy, ktorú majú básne pre oslavovaných hrať. U Pindara nie je smrť chápana ako niečo žiaduce, ako môžeme vidieť napríklad na Ganymédovi, ktorému sa jej podarilo vyhnúť.⁴⁵ Najväčšou hodnotou u Pindara je večná sláva a radosť z nej, ako sa explicitne hovorí napr. v *O.* 1,99-100: „τὸ δ' αἰεὶ παράμερον ἔσλὸν ὕπατον ἔρχεται παντὶ βροτῶν“.⁴⁶ Ale táto večná sláva je slávou pozemskou, teda takou, ktorá prežije hrdinu len medzi ľuďmi na Zemi. Preto smrťou sa tieto radovánky pre olympijského víťaza končia. U Prudentia ako u kresťana sa stretávame s celkom odlišným postojom. Preňho je smrť vykúpením: „*mors haec reparatio vitae est*“,⁴⁷ až ňou sa začína pravý život, ktorý je cenou za podstúpené utrpenie a ktorý je hodnotnejší, pretože je odmenou od Boha. Tento základný rozdiel vnáša rozdielnosť aj do správania a postavenia hrdinov oboch diel. Pindarovi hrdinovia si mohli plnými dúškami vychutnávať

⁴³ Napr. v *1 Kor* 9,24-26 Pavol prirovnáva kresťanský život k behu na závodisku.

⁴⁴ Viď napr. TERTULLIANUS, *Ad Martyr.* 3,3, LACTANTIUS, *Epist.* 24(29),11, CYPRIANUS, *Epist.* 37,3 a ďalší. Zaujímavý rozbor kresťanského postoja k smrti a mučeniu podáva J. Šubrt v nedávnej publikácii, cf. ŠUBRT 2009.

⁴⁵ *O.* 10,107-110.

⁴⁶ „A stálá česť, štěstí, je to nejlepší, nejčennejší, proč lze žít.“

⁴⁷ *Cath.* 10,120, „Smrť je opravou tohto života.“

slávu a uznanie prameniace z víťazstva na olympijských hrách a jednou z hlavných odmien tiež bolo oslávenie samotným básnikom, ktoré udržovalo ich slávu medzi ľuďmi. U Prudentiových hrdinov je situácia celkom iná, ich oslava nie je ich odmenou, práve naopak, oni sú odmenení za samotný akt utrpenia a podstúpenie mučeníckej smrti, a teda bez ohľadu na to, či o nich bude Prudentius písať. Skôr ako pre samotných mučeníkov sú tak Prudentiove oslavné básne dôležité pre kresťanov na tomto svete, aby im mohli slúžiť ako príklad a povzbudiť ich.

Záver

V uplynulých odsekoch sme mohli vidieť, že Prudentius býva v sekundárnej literatúre tradične prirovnávaný k Pindarovi dvoma cestami. Prvá z nich, ktorú som nazvala obsahovo-formálna paralela, sa zakladá na celkovej výstavbe básní: bádatelia v Prudentiových básňach nachádzajú znaky typické pre tzv. „pindarovský hymnus“. Vzhľadom na to, že predpoklad priamej recepcie Pindara a Prudentia je – ako sme videli – sporný (alebo prinajmenšom nepreukázateľný), núka sa na vysvetlenie paralel medzi nimi ako sprostredkovateľ Horatius: jeho znalosť Pindara je všeobecne známa a zároveň sa považujú za dokázané stopy znalostí jeho diel u Prudentia. Bohužiaľ sa nám však nepodarilo nájsť ani jednu konkrétnu paralelu, ktorá by dielo všetkých troch básnikov spájala, a mohla tak hypotézu o Horatiovej sprostredkovateľskej úlohe spoľahlivejšie potvrdiť – a tak otázka, či Prudentius vedome tvoril „pindarovské hymny“, ostáva naďalej otvorená.

Podobne je to aj pri druhej ceste prirovnávania Prudentia k Pindarovi. Akokoľvek sa tematická paralela medzi nimi zdá byť na prvý pohľad evidentná a niektoré ďalšie zhody (napr. rovnaký počet básní – štrnásť – v oboch zbierkach) by mohli hovoriť za Prudentiovu priamu a vedomú napodobeninu *Olympijských spevov*, pri bližšom pohľade zistíme, že ani tu nie je situácia taká jednoznačná: športová motivika, ktorá ich zdanlivo spája, je explicitná len u Prudentia, ktorý ju používa v prenesenom (metaforickom) význame, u Pindara, ktorý by ju mohol používať v pôvodnom význame, je prítomná väčšinou len skryto, nevyslovene. Myšlienka prirovnat kresťanských mučeníkov (alebo kresťanov všeobecne) k atletóm nie je navyše originálna. Prudentius sa mohol inšpirovať jednak v Novom zákone, jednak v staršej literárnej tradícii. Ani tu teda žiaľ nemôžeme rozhodnúť, či je podobnosť medzi dielami oboch básnikov výsledkom vedomej imitácie, alebo náhody.

Na všeobecnejšej rovine tak naša práca ukázala, že – lapidárne povedané – každé takéto porovnanie musí krívať: ak nie je možné preukázať vedomú štylizáciu či epigónstvo zo strany mladšieho z dvoch autorov, ostáva každý

básnik svojbytným autorom s vlastnou poetikou a nejaví sa ako užitočné ju vtesnať do kategórií prevzatých z diela iných básnikov. K podobnému záveru nakoniec dospel aj M. P. Cunningham, popredný znalec a editor Prudentiovo diela: „*Non est igitur Christianus Maro vel Flaccus, ne Pindarus quidem Latinus. Prudentius est poeta Christianus; nomen utrumque meruit.*“⁴⁸

BIBLIOGRAFIA

Edície a preklady:

PINDAROS, *The Odes of Pindar including the Principal Fragments*, with an Introduction and an English translation by Sir J. SANDYS, London: Harvard University Press 1937.

PINDAROS, *Olympijské zpěvy*, preložil J. ŠPRINCL, Praha: Rezek 2002.

HORATIUS, *Odes and Epodes*, ed. P. SHOREY and G. J. LAING, Chicago: Benj. H. Sanborn & Co. 1919.

HORATIUS, *Vavřín a réva*, preložil R. MERTLÍK a J. POKORNÝ, Praha: Odeon 1972.

PRUDENTIUS, *Volume I*, with english translation by H. J. THOMSON, London: Harvard University Press, 2000. *Volume II*, with english translation by H. J. THOMSON, London: Harvard University Press, 2005.

AURELII PRUDENTII CLEMENTIS *Carmina*, ed. M. P. CUNNINGHAM, CCL 126, Turnholt: Brepols 1966.

AURELIUS PRUDENTIUS CLEMENS *Theodori PULMANNI CRANENBURGII, et Victoris GISELINI opera, ex fide decem librorum manuscriptorum, emendatus et In eum, eiusdem Victoris GISELINI Commentarius*, Antverpiae 1564 (citované podľa exemplára uloženého v Moravskej zemskej knižnici v Brne).

ANTONIUS ERASMUS KANTECKI, *De Aurelii Prudenti Clementis genere dicendi quaestiones*, Monasterii 1874 (čerpáné z: <http://www.archive.org/stream/deaureliprudent00kantgoog#page/n3/mode/1up>).

Sekundárna literatúra:

AMATA, D. B. (2000-2007), *Christianae litterae latinae II*, Rím (čerpáné z: www.geocities.com/blas3/letter/let_2.doc).

BAUMGARTNER, A. (1905), *Geschichte der Weltliteratur*, 3. u. 4. Aufl., Bd. IV, Freiburg im Breisgau.

⁴⁸ CUNNINGHAM 1966, str. 35.

- BROŽEK, M. (1954), *De Prudentio Pindaro Latino*, pars prior, Eos 47, str. 107-141.
- BROŽEK, M. (1961), *De Prudentio Pindaro Latino*, pars posterior, Eos 49, str. 123-150.
- DEMERS, P. (2005), *Margaret Roper and Erasmus: The Relationship of Translator and Source*, in: The Official Magazine of Women Writing and Reading, Spring, Issue 1, Vol. 1, str. 3.
- HIGHBARGER, E. L. (1935), *The Pindaric Style of Horace*, Transactions and Proceedings of the American Philological Association, 66, str. 222-255.
- CHARLET, J. C. (1982), *La création poétique dans le Cathemerinon de Prudence*, Paris.
- LEVINE, R. (1991), *Prudentius' Romanus: The Rhetorician as Hero, Martyr and Saint*, Rhetorica IX, str. 5-38.
- LÜHKEN, M. (2002), *Christianorum Maro et Flaccus: zur Vergil- und Horazrezeption des Prudentius*, Göttingen.
- NORWOOD, G. (1945), *Pindar*, California.
- PALMER, A.-M. (1989), *Prudentius on the Martyrs*, Oxford.
- RAND, E. K. (1920), *Prudentius and Christian Humanism*, Transactions and Proceedings of the American Philological Association, 51, str. 71-83.
- ROBERTS, M. (1993), *Poetry and the Cult of Martyrs*, Michigan.
- Slovník latinských spisovatelů* (2004), kolektiv autorů pod vedením Evy KUŤÁKOVÉ a Anežky VIDMANOVÉ, Praha.
- TILLYARD, H. J. W. (1958), *Prudentius in the Classroom?*, Greece & Rome, 2nd Ser., 5, No. 2, str. 192-195.
- WACE, H. – PIERCY, W. C. (1911), *A Dictionary of Early Christian Biography*, London (čerpané z: <http://www.ccel.org/w/wace/biodict>).

■ SUMMARY**Prudentius as a Christian Pindar or a Story Case of One Literary Science Cliche?**

The article focuses on several opinions comparing Prudentius to Pindar. The discussed views stem from several parallels. Some refer to a thematic parallel and are based on similarities illustrated in the sports area, and some ascribe to similarities in content and form. In this case, and specifically regarding formulation and composure of a hymn, both authors complement each other. The article also addresses significance of Horatius in the Prudentius and Pindar parallels. Horatius was well known for his admiration of Pindaros, and also known by Prudentius. Thus there may be some indirect influence through works of Horatius found both in works of Pindaros and Prudentius. Consequently it may be concluded that although indirect there is some interrelation between Pindar's and Prudentius' work.